

אוצר החכמה

ספר

עולם הפוך

מספר קורות המגפה בעיר פאדובה בשנת שצ"א לפ"ק

מאת

אברהם קאטלאנו

הוציאו לאור

בצלאל (ססיל) רות

1234567

אה"ח 1234567

המגפה הנוראה שפשטה באיטליה בשנות ש"ץ — שצ"א זכורה עוד בתולדות הארץ ההיא, וכמעט כל תינוק יודע את פרטיה מתוך התאור הנפלא שנמצא ברומאן האיטלקי הכי מפורסם, „המאורסים“ (I Promessi Sposi) של א. מנווני. מובן מאליו שגם היהודים סבלו בשעה כזו. יהודה אריה ממודינה מספר באוטוביוגרפיה שלו „חיי יהודה“ את פרטי המאורעות בעיר מושבו, ויניציאה¹). הדבר התחיל להתפשט פה בקיץ של שנת ש"ץ. לכתחילה היהודים לא נוגפו, אולם בתוך עשרת ימי תשובה נפל אחד מתושבי הגיטו למשכב, ומהיום ההוא והלאה רבו החללים. עד ראש חודש אדר שצ"א מתו בערך ק"ע נפשות מישראל. אחרי זה היתה הרוחה, אולם בחודש סיון, בעוד שחלפו ימי המורא בעיר בכלל, התחילה המגפה מחדש. במשך שנה שלמה פסק המקח והממכר בגיטו, ורכוש היהודים ירד באופן נורא. רוב הסוחרים הליואנטינים שבו לתורקיה. לפי עדות רי"א ממודינה, „העשירים ירדו להיות כבינונים, והבינונים להיות עניים, והעניים אין עוד להם מרחם, כי אפס כסף“. כל הרופאים הנוצרים ברחו מתוך שכונת הק' ירמיהו הקרובה לגיטו, אולם דר. ולינסין המשיך לשרת את החולים שם, אם גם לפי החוק אסור היה לעברי לרפאות לנוצרים. אעפ"כ נחשדו היהודים בהפצת החלי. כמו לפני שלש מאות שנה בתקופת המגפה השחורה — הסבה, שהיו מרחצים את ידיהם בחומץ במסרם את מלבושיהם לכביסה! רק בראשית חודש כסלו של שנת שצ"ב נעצרה המגפה לגמרי, ונערכו תפלות הודאה בבתי הכנסת²). חזיון דומה לזה היה כמעט בכל ערי איטליה הצפונית שנמצאו בהן קהילות. הרבה מיהודי ויניציאה בקשו להם מקלט בוירונה, ובודאי הביאו אתם נבט החלי. ברם לפי המסורת לא נכנסה המגפה לגיטו במשך זמן רב, עד שעלתה קנאת הנוצרים והשליכו לתוכו חבילה של בגדים מטונפים, אז החל הנגף, ואמרו ששליש יהודי המקום מתו. עד היום מראים בבית החיים

(1) חיי יהודה, ע' 49 ואילך; ראה גם הפרטים המובאים בספרי ע"ד היהודים בוניציאה, ע' 96-7; וגם Galliccioli, Delle Memorie Venete, ii, 225.

(2) אפשר להוציא כמה פרטים ע"ד המגפה מנוסח המצבות של אותו הזמן בבית הקברות. ברשימת המצבות של ויניציאה הוצאת פאציפיצי, מס' קכ"ד וכו', ולוחות אבנים ב' הוצאת ברנשטיין, מס' ס' ואילך נמצאים נוסחי המצבות של כמה מחללי המגפה — ביניהם אשתו וארבעת בנוי של יוסף כהן. ע' גם מס' קליא (ס"ד) במצבתו של אהרן כהן: —

לבלי הועיל בימי עברה

עת לא הבחין בין דם לדם

ע' גם נוסחי המצבות הוצאת ברלינר, „לוחות אבנים“ מס' נ"ט, מצבתו של הרופא הצעיר יצחק גדליה: —

לרפוא קהילות אל בעת הדבר

רופא ושוב אבר רפואתו...

הנושן חלקת קרקע שבה הביאו לקבורה את מתי המגפה¹. על מה שקרה במאגטובה נותן אברהם מסארני כמה פרטים בספרו הגלות והפדות (ויניציאה שצ"ד) שבו הוא מתאר את הרפתקאות הקהילה באותו זמן בכלל ומה שסבלו ע"י החיילים האשכנזים בהלכד העיר. גם בטורינו וקייירי פשטה המגפה, ויוסף קונציו הקדיש שיר „זוכר נפשות" למתים שם². ממקורות אחרים אנו יודעים איזה פרטים על המאורעות בפירנצי, וכו'³. במודינה, לפי עדותו של רי"א ממודינה, ספו כמעט כל בני הקהילה במגפה. שם אירע מעשה אכזרי ביותר. חוץ לעיר הוקם בית חולים מיוחד לעברים, תחת הנהלת רופאוספר נוצרים. הלה באדיקותו המרובה טבל לשם נוצרות כ"ח תינוקות יהודים⁴ שהובאו שם. כולם מתו במגפה חוץ משנים שנחטפו אח"כ מבין זרועות הוריהם כדי להתחנך בדת ישו.⁴

אמנם על המאורעות בפאדובה⁵ יש לנו תאור מפורט. והוא כמעט יחיד במינו בספרות שלנו⁶—ס' עולם הפוך, לר' אברהם קאטלאן או קאטאלנו, הידוע כבר למלומדים אבל טרם ראה אור בשלמותו. קהילת העיר הנהדרה הזאת ידעה מכבר נגף שכזה. עוד בשנת של"א פרצה מגפה בעיר. ובין 7312 נפשות שמתו בשנה ההיא 220 היו יהודים. בינתיים שבה הקהילה לאיתנה. בשנת שס"ג לא היו בה כי אם 439 יהודים, בתוך 35263 תושבים. אבל בדור הזה היתה הגירה עצומה, ביחוד מעבר לים (דוקא בשנים אלו נוסדה הקהילה הספרדית, ובית הכנסת נבנה בשנת שי"ז). לאחר כ"ז שנה, בזמן המגפה, היו שם 721 נפשות מישראל, לפי המפקד שנעשה באותו זמן. מהם 634 נוגעו, 421 מתו: רק כמאה איש נמלטו לגמרי בלי פגע⁷. בין אלו היה הרב והרופא אברהם קאטאלן, וכתב

(1) ראיתי שם את מצבת יחיאל וירלינו ואשתו שמתו בפרק זה בדברי.

(2) Steinschneider, Geschichtsliteratur, 154.

(3) ע' להלן.

(4) Balletti, Gli ebrei e gli Estensi, 205—6 גם פה רכשו היהודים בית-קברות

חדש לצורך מתי המגפה: שם 102; R.E. J. IV, 125.

(5) על הרקע של תולדות היהודים בעיר הזאת ע' ביחוד ספרו של Ciscato, Gli ebrei a Padova; לבר מחבורי הרבים של א. מורפורנו הנזכרים להלן וספרי ע"ד היהודים בוויניציאה, פרק ח'.

(6) יש אמנם תאור מענין על המגפה ברומא בשנת תט"ז בס' אוצר החיים של הרופא ר' יעקב צהלון. ע"ב ס' אבל רב ע"ד המגפה באוניון בשנת קמ"ו (R. E. J. xxx, 52).

(7) ע' להלן. בכ"י אחד שבידי (תפלות ביהודית-איטלקית להתפלל בבית הקברות) נמצא ג"כ מכתב על אותו הזמן שמוסיף אי אילו פרטים: Tra cristiani gli more forse li more sinque o sie al di che nese morto de יהודי 200 al di et tra יהודים 60 ne morta ge. לאחר דור אחד עלה מספר היהודים שוב עד 800 איש (יצחק מן החונים, פחד יצחק, י').

את חבורו זה זכרון לדורות, לספר מה שאירע וללמד את בני עדתו איך להתנהג להבא בעת צרך. כמדומה לי שאין בספרות שלנו עוד חבור כעין זה, כתוב בידי רופא מובהק ומנהיג קהילתו, המתאר לנו בפרטרוט את כל חיי הגיטו בשעת החרום — איך נמשכו החיים הפנימיים, מה עשו לשם הצלה ומה נגזר עליהם, איך התארגנו ואיך התפרנסו — הכל כתוב בעברית צחה כמשפט יהודי איטליה בתקופה ההיא. אי אפשר לאמר שבזמן כתיבת החיבור הזה היתה העברית לשון מתה. בלי ספק זאת היא תרומה נכבדה לספרות ההיסטורית שלנו⁽¹⁾.

כמה וכמה פרטים מעניינים יוצאים אגב אורחא מתוך הספור, המפיצים אור על חיי היהודים באיטליה בתקופת הגיטו — הנהגת החיים, ארגון הבריאות, היחסים עם הממשלה וכו'. ע"פ הרוב היחסים עם הנוצרים היו טובים: למשל, היהודים שברחו מן העיר מצאו מקלט בכפרים בבתי עירוניים ידידיהם. דבר אחד הראוי לתשומת לב היא המשכת גמילת חסד אפילו בשעת הגזרה — לא רק לעניי העיר, אלא גם כן לאומללים אחרים: קהילת פאדובה בתוך עניותה קבלה תמיכה הגונה מאת קהילות ויניציאה ופיררה, ומצדה הטיבה לעשות עם קהילת פירנצי כשהוכתה גם היא⁽²⁾.

דמות דיוקנו של המחבר — היהודי האמיד, הצדיק, המלומד הזה — יוצא באופן בהיר מתוך חבורו. למרות השם, המשפחה קאטלאן (Cattelan, Catalan) לא היתה ממוצא ספרדי, מארץ קאטלוניה, כי אם אשכנזי (הצורה קאטלאנו היא כנראה משובשת). היא כבר נמצאה בפאדובה במאה ה-12, לפני בא הספרדים, ולפנים תמכה בבית-כנסת פרטי בשם Scuoletta Cattelan כמנהג אשכנזי, שהיתה אחר-כך לבית מדרש. בשנת 1601 התנצר המלמד שלמה קאטלאן בפאר גדול יחד עם כל משפחתו, ונתרעש הגיטו⁽³⁾. ר' אברהם קאטלאן נולד, כנראה, בעיר

(1) על המגפה בפאדובה בכלל נמצאו כמה ספרים של אותו הזמן, כגון B. Barbato, Il contagio di Padova nell' anno 1631 (Rovigo 1640); A. Scotto, Trattato storico della peste dell' anno 1631 (Padova 1633), אבל אינם מתארים את המאורעות כמו חבורו של הרב היהודי. פרטים על המגפות של אותו הזמן נמצאו בספרו של מלומד עברי E. Morpurgo, Lo studio di Padova, le epidemie i contagi (Memorie e documenti per la storia dell' Università di Padova, i, 107—240)

(2) כדאי להשוות ספיר המאורעות ברומא בעת המגפה של שנת ת"י' בס' אוצר החיים של הרב והרופא יעקב צהלון (ויניציאה תס"ג), שההיסטוריונים של היהודים ברומא סרבים להשתמש בו. מענין נ"כ ס' אבל רב על המגפה באויניון בשנת קמ"ג מאת יעקב צרפתי (R. E. J. xxx, 52—64). אבל רחוקים גם שניהם מתאורו המדויק של אברהם קאטלאנו.

(3) E. Morpurgo, Notizie sulle Famiglie ebreë esistite a Padova (Udine 1909, Corriere Israelitico), 5; Inchiesta sui monumenti del Veneto (Udine 1912, Corriere Israelitico), 12; Ciscato, Gli ebrei di Padova, 145—8.

מגוריו, בשנת שין בערך, ושם למד תורה מפי הרבנים וחכמת הרפואה במכללה המפורסמת — כמעט היחידה בעולם שפתחה את שעריה ושיעוריה ליהודים בתקופה ההיא — עד שנכתר בכתר הרפואה והפילוסופיה⁽¹⁾ (לפי בטוי בני אותו הזמן) וקבל את התאר דוקטור, אם כי לא בכל ההדר הרגיל לנוצרים. אולם נראה שתורתו זו לא היתה אומנתו, ולא הוצרך לסמוך על הכנסותיו כרופא למען פרנסתו. כמו כן לא היה הרב הרשמי של הקהלה, אע"פ שלמד תורה ברבים וישב „במותב תלתא כחדא“ בבית-דין⁽²⁾, חוץ מן החבור שלפנינו, כתב אברהם קאטלאן גם את „מצרף לשכל“, ספר קטן על המדות, כעין סי' בחינת עולם⁽³⁾.

בשנת ש"ע נשא אברהם קאטלאן לאשה את שרה בת נתן יהודה הילפרון. תושב העיר הקטנה ציטאדילה בקרבת פאדובה. היא מתה בזמן המגפה, לאחר כ"א שנה של חיים בברית נשואים, כמו שבעלה מספר בשברון לב. בין בניהם היה משה (או משה חיים: אולי שונה שמו בשעת חוליו) קאטלאן, שזכה גם הוא להיות נודע כסופר, וביחוד בשירה. בזמן המגפה ברח לעיר קורטי, ושם חבר את השיר על אותו הענין שהוסיף אביו לספרו. בין תלמידיו היה הרב יצחק חיים כהן מן החזנים (יחכ"ם) שמזכיר אותו בהערצה בספרו פחד יצחק. מת, בעודו צעיר לימים, בשנת תכ"א, בעיר מונטנייאנה⁽⁴⁾. כבר בבחרותו — כנראה בהיותו צעיר מאד לימים — הוציא לאור כעין חיקוי למגילת איכה בחרוזים:

קינות איכה על השמינית ערוכה בכל ושמירה ממני הצעיר משה
בכמהר"ר אברהם קאטלאנו יצ"ו⁽⁵⁾.

בקיאותו הבלשנית נראתה ביחוד במין שירים מוזר שהסתגל לו. היתה לאברהם קאטלאנו גם כן בת, שמה פירלה, שנשאת לרפאל גאנץ הלוי — ודאי מצאצאי המשפחה המפורסמת מפראג. לכבוד הנשואין, חבר אחי הכלה, משה קאטלאנו, שיר שאפשר לקראו או בעברית או באיטלקית⁽⁶⁾, כדאי להדפיס את

(1) כל הפרטים יוצאים ממה שכתב המחבר בס' עולם הפוך להלן.

(2) מ. ש. גירונר, ס' תוכו רצוף אהבה... על כל דבר אהב הריע... ואחריו ספר מצרף השכל בנוי על רצפת ההשנות הרוחניות האמיתיות, אשר און ר' אברהם קאטלאנו (פיסא תקע"ח). אבל יש שמיחס אותו לבנו משה.

(3) מורטארא, מזכרת חכמי איטליה, 11.

(4) חש"ד. אולם ברפוס של הבורליאנה נוסף בדיו התאריך השפ"ד, והביבליאוגרפים מסכימים לתאריך זה.

(5) השיר ממין זה הכי ידוע הוא „קינה שמר“ שחבר ר"א מדינה בבחרותו על רבו משה בסורה, שנדפס כמה פעמים ושחקה אותה אפרים לוצאטו לא בבקאות יתרה בשיר אחד באלה בני הנעורים, סימן כ"ה. בנוגע לשירו של משה קאטלאנו ראוי לזכור שגם העברית גם האיטלקית מובטאים ע"פ הסבטא של ויניציאה.

הקוריאוזום הזה פה מחדש: —

שתי לשונות בחר דל ועני בדעת צדקו יחדיו במבטא בשבח ויקר הזוג
המבורך ה'ה המעולה כמ'ר רפאל גאנש לוי יצ'ו עם זוגתו הכבודה מרת פירלה
מב'ת בת האלוף כמוהר"ר אברהם קאטאלאנו יצ'ו.

Hoggi in atto divino און הטות אוינו
Amor amaro, vano m'er' affanno אמור אמרנו ונאמר אף אנו
Sire Rafael Gans nel Zuccarino שיר רפאל גנש עלצו קרינו
Miele soave fino מי אלה שואבי פינו
Cange (o dotta mano) כאן זה הודו טמנו
Angelo Rafael sopramondano אן זה לו רפאל סוף רם און דנו
Si si Perla se mo' io non cavillo שישי פירלה שמו ינון קוי לו
Te ei amô nel matrimonial anno תהי אמון אל מתרים און יהי לנו
Ma, hor col sigillo מאור הכל שיגי לו
Già fè ch'amor, nè donna dona danno. יפה כמור נתון אדון אתנו (1)
משה קאטלאן חיבר עוד שיר מוזר ממין זה לכבוד הכתרת ידידו, שבתאי
אשטרוק (2): —

גדי תמול תקנתי
Già di te molti canti

אברהם קאטלאן מת בפאדובה בשנת ת"י, כעשר שנים אחרי המאורעות
שתאר. נמצא בידי צלום של מצבתו וזה נוסחה: —

לא תאמינו יושבי תבל ^{אוצר החכמה}
הוקם כמו גוברין לרב חובל
כי הוא בתלמידיו אשר סוגל ^{אוצר החכמה}
בעט וקולמוס אין אשר טובל
ובני אש גדל ברוב חבל
יוזכר לריש מתא ואין קובל
זאת אזכרה לכם ביום אבל
כי אם במן על נהרי בבל.....
יוזק כמוכם זה בלא גובל
יחיש פדות ובאחרית יובל

וזכות שפתיו דובבות בקבר
כל שכני טיט יחליפו אבר
זה פ"ה שנה, שנתן המלומד האיטלקי הלל דילה טוררי, שעמד לימין שד"ל
בבית המדרש לרבנים בפאדובה. תמצית מן ס' עולם הפוך במאמר בצרפתית:
Lelio della Torre: Le ghetto de Padoue pendant la peste de 1631 (Archives

(1) Wolf, Bibliotheca Hebraea iii, 726—7 (מתוך עלה ברפוס).

(2) Vessillo Israelitico. xxviii. 120. שני השירים אינם נזכרים ע"י דודון.

(Israélites XXII (1861), 391, 509, 572, 679) שנדפס מחדש אח"כ בתוך כתביו המלוקטים (Scritti Sparsi. ii. 300—333). אע"פ שהמאמר הזה יצא לאור יותר ממאתים שנה אחרי המאורעות. עבר הצדיק הזה בשתיקה על איזה פרטים שהיו יכולים לגרום עגמת נפש לבני אי-אלו משפחות! אע"פ שהספר לא נמסר לדפוס. נעשו ממנו כמה העתקות והיה ידוע ומפורסם בקהילת פאדובה. ר' יצחק חיים קאנטריני מזכיר כמה פעמים בספרו הקטן פחד יצחק את „ספר הזכרון“ שעשה אברהם קאטלאנו בזמן הדבר, והרבה להשתמש בו. וגם חננאל ניפי שאב כמה ידיעות ממנו בנוגע לחכמי עדתו פאדובה בספרו תולדות גדולי ישראל. ההעתק שהשתמש בו הלל דילה טוררי נעשה ע"י משה קאטלאן, בנו של המחבר. עד עכשיו נשמרו לכל הפחות ד' העתקות — בבריטיש מוזיאום (Add. ms. 27047) בבודליאנה שבאוקספורד (Ms. Mich. Add. 13), בבית המדרש לרבנים בניו-יורק (Ms. Adler 1005) ובבית המדרש לרבנים בלונדון (Ms. Montefiore 473). עיקר ההוצאה הנוכחית מבוסס על זה האחרון, אולם תקנתיה פה ושם ע"פ כ"י אוקספורד.

אוצר החכמה

00000

עולם הפוך

ראיתי אני עני קהלי מדבר הוות בעיר פאדובה שנת השצ"א, אז נבהלו עיר ויושבי פאדובה, נמוגו כל בני עמנו ויאמרו כלנו מתים, כי יד אלקי נגעה בנו להשמיד להרוג ולאבד בחורים וגם בתולדות זקנים עם נערים, והמלאך המשחית אינו מבחין בין טוב לרע, והיה כעם ככהן.

אלה אדברה ואהמיה, אשיחה במר רוחי (אני אברהם קאטלאנו) לדור אחרון בנים יולדו דברים כהויתם, ואדע נאמנה כי שלש הנה התועלות המגיעות לדורות מהספור הזה.

התועלת האי להשכיל להיטיב כי זה אלקים אלקינו יבער כמעט אפו ואין מידו מציל והחי יתן אל לבו לכלה פשע ולהתם חטאת פן תדבקנו הרעה ובחטאתו ימות.

אח"ח 1234567

אוצר החכמה

התועלת הבי למען ידעו דורות הבאים כי עת ופגע יקרה בעולם ההנהגות וההכנות הראויות בימים ההם כאשר עשינו בזמן הזה כי כן בספור הזה אציע לא בלבד את כל אשר נעשה כי גם את אשר היה ראוי להעשות להנצל מצרה זו בכלל ויתחכמו אתרים בהוללות זולתם.

התועלת הגי למען יחלצו בנים יולדו בדרך טבע מדבר באופל יהלון אחרי הודיע להם בספור הזה איך יתנהגו בני הבית בפרט להמלט על נפשם. הנה מאז החל הנגף בויניציאה עיר המלוכה ובעיר ויניציאה (1) נקהלו בני פאדובה לעמוד על נפשם ולשמור משמרת העיר ויסדרו סדרים רבים ובמספר תקנותיהם אחת היא כי לא יוכלו בין היהודים ובין כהניה"ם (2) לצאת ולבא חקה אחת להם לעמוד במקומם ומשם לא ימושו כי נפל פחד היהודים וכהניה"ם עליהם פן אלו בגלל הסחורה ואלו בגלל אכסניותיהם יביאו הדבר לעיר אך אמנם היו השרים נוחנים רשות לאיזה מיחידי סגולה אחרי שמעם אנא ילך ובגלל מה.

בוירוונה (3) היתה המגפה שנת הש"ץ והסכמנו אנחנו פה להעתיר בעד אחינו והאלוף כמור"ר שלמה מאריני (4) נר"ו מצא באמתחות ספריו תפלה ארוכה

(1) אולי צ"ל וירוונה.

(2) כלומר, הכמרים הנוצרים.

(3) Verona.

(4) Marini : עי' ניפייג'ירונדי, תולדות גדולי ישראל, 3: 334-335 : — "כמוהר"ר שלמה בכה"ר יצחק מאריני זצ"ל איש אלקים קדוש הוא אוד מוצל מאש המגפה אשר נהייתה בק"ק פאדובה בשנת השצ"א... ויהי אחרי המגפה רוח ה' נוססה בו להעיר עם קרובו

אשר חברה בימי קדם בעיר פיזא (1) עיר גדולה של חכמים ותיטב בעינינו וילך האלוף הנ"ל לויניציאה וידפיסנה ונקבעה לאומרה ביום שני ויום חמישי מדי שבוע בשבוע אחר קריאת התורה וגם פטום קטורת מדי יום ביומו כאשר החל הנגף. ואנחנו עם אלקי אברהם נועדנו ביום ב' תמוז הש"ץ ונסכים לבחור ארבעה אנשים מטובי העיר כשרים זה לזה אשר עיניהם תהיינה פקוחות על בריאות הגיטו וזה משפט משאם להשקיף כמה הם מעות תבת ההקדש ולקבץ גם מאת כל החבורות המעות אשר להן מבלי שיוכלנה למאן בגזירת נח"ש (2) ולקבל מעות הלואות העניים אשר הניח הקצין כמר חיים משולם (3) זצ"ל אחריו ברכה זה כמה שנים ואחרי ראותם סך כל המעות ההם ילכו סך מעות אחרים אשר בין הכל יעלו לסך ו' אלפים דוק' (4) ויוכלו למשכן בגלל הדבר הזה כל כלי כסף הבתי כנסיות ולא יוכלו פרנסי הכנסיות למאן בקנס הנ"ל וכל אשר יסכימו שלשה מארבעה הממונים מתוך ארבעתם כן יקום ויושמו המעות ההם בשלש תיבות אלף לתיבה אשר תהיינה ביד שלשה מהם ובכל תבה שלש מפתחות שיהיו ביד שלשה ממונים אחרים אשר יתמנו מהקק"י (5) מפתח לאחד ויכתבו הארבעה הנ"ל כל אשר יגיע לידם בין מתיבת ההקדש בין מהחבורות ובין מהבתי כנסיות וזולתם על פנקס מיוחד וכל אשר בשם ישראל יכונה יסור אל משמעתם ויהיה חרד אל דברם בקנסים הנ"ל וכאשר יראה ראשית מגפה ילכו הארבעה הממונים ההם להיחידים המוצרכים מאותם המעות הסך אשר יצטרך לכל יחיד ויחיד על הין צדקם ועל משכונות כסף וזהב ומתכות ולא זולת זה ויונחו המשכונות בתבות ההם או במקומות בטוחים זולתם ויחזיקו חשבון צודק על ספר למען ישלם כל יחיד הרבית אשר עלה יעלה על אשר יקבל וכמו כן אז יחויבו לתת אל העניים מקבלי צדקה ח' סולדי (6) לכל נפש מידי יום ביומו או

ליראה ולאהבה את ה' ולחזור בתשובה שלמה בדרושים נפלאים החתומים באוצרותי". ספרו "תיקון עולם" (פירוש על ישעיהו) נדפס בוירונה ת"כ. ר"י מריני היה הרב הרשמי של הקהילה: ר' קלנימוס מן החזנים (ע' עליו להלן) ור"א אברהם קאטלאנו (מחבר הספר הנזכר) ישבו בצדו בבית-דין.

(1) Pisa.

(2) נידוי, ח'רם, ש'מתא.

(3) הבנקאי הנדיב הידוע חיים משולם בן שלמה הלוי או Vita Del Banco היה בין היהודים היותר מפורסמים בפאדובה בראשית המאה ה"ט. אחיו אשר יסר קהילת ויניציאה: ע' ספרי תולדות היהודים בוויניציאה (אנגלית ואיטלקית) פרק ג'. במותו בראשית שנת רצ"א (October 1531) הניח כמה וכמה הקדשות לכל המוסדות של צדקה שבעיר.

ע' פרטי צואתו המובאים באריכות אצל Sanudo, Diarii, LV, 30.

(4) דוקאטי (Ducati) משבעה Lire (ליטרי) ומחצה בזמן ההוא.

(5) קהל קדש ישראל.

(6) Soldi — פרוטות.

בר ומזון שוה ח' סולדי בעד כל משך הזמן אשר יראה בעיניהם ויוכלו לחייב המקבלי צדקה לשרת למצטרך וגם יוכלו להוציא מהמעות ההן בכל אשר יראה בעיניהם טוב נאה ומתקבל להנצל מן המגפה או לעזור ולהועיל במגפה עצמה רק יכתבו כל ההוצאות בפנקס על ידי הסופר כמדובר והמעות אשר יוציאו תחלה תהיינה מתבת ההקדש ובשנית מחברת ג"ח 1) ובשלישית מיתר החבורות כפי ראות עיניהם וימשך מנויים זה עד אחרי עבור חשש הנגף בכל מכל כל ויפקד הא' כמ' אהרן זרח כ"ץ 2) על פי י"ב הין שנים לאו והב' אני הכותב על פי י"ז הין ה' לאו והג' הח"ר משה גראסיטו 3) ע"פ ט"ו הין וט' לאו והרביעי כ' עזריאל כ"ץ 4) ע"פ ט"ו הין ד' לאו.

אחר הדברים האלה לוינו אנחנו הד' על כלי כסף הכנסיות מהאדון ¹²³⁴⁵⁶⁷נייאסון בזוסטון 5) אלף ושבעה מאות דוק' לששה למאה בכ"ב כפולות 6) ספרדיות לערך כ"ו ליטרין לא' הגם כי לא היו עוברות לסוחר רק לכ"ה לטרין לא' להחזירן לו בעד כ"ו ונשלם לו הרבית בעד שנה א' קדומה.

ויהי היום בימי חג הסוכות שנת שצ"א 7) החל הנגף פה פאדובה ותפול על יושביה אימתה ופחד ומדי יום ביומו בתוך המתים היו א' או שנים או ג' מוכי דבר אזי אסרנו בקנס נח"ש אנחנו הד' על כל בני קהלינו בכלל לקנות מאומה מיד נכרי בלי רשות א' ממנו אשר יחקור וידרוש היטב מי ומי המוכר עם כל ההשקפות הראויות וגם על עצמנו בפרט אסרנו לקנות מאומה מיד נכרי רק ברשות שנים מארבעתנו וגם אסרנו לעשות מלאכה בבית נכרי רק ברשות א' ממנו ולבקש ממנו רשות בפני הנכרי החפץ למכור או החפץ להעשות לו מלאכה ועוד אסרנו בגזרה לקנות דבר מיד איש מאנשי המלחמה או באוסטריאי 8) ובקאמרי לוקאנטי 9) ומאוספדלי 10) ולקנות מוך או צמר גם ברשות כלנו ואז שכרנו ¹²³⁴⁵⁶⁷סופר אופיצאו הסאניטה 11) להעתיק לנו מידי יום ביומו מספר החולים אשר בעיר ומספר המתים ולכתוב מין החולי והמות כאשר כתוב על פנקס הסאניטה לדעת איך יפול דבר ולהזהר מלתת רשות לקנות בבית חולה או מי

- (1) נמילות חסדים.
- (2) Aaron Zerah Coen
- (3) Grassetto.
- (4) אולי עזריאל מן החוננים (Angelo Cantarini): עי' על המשפחה הזאת להלן.
- (5) אולי אשכנזי שהתישב בפאדובה.
- (6) Doppioni (באנגלית Doubloons).
- (7) בחודש ספטמבר 1630 גם ע"פ המקורות האיטלקים.
- (8) Osterie — בתי מלון.
- (9) Camere locanti — חדרים מושכרים.
- (10) Ospedali — בתי חולים.
- (11) Ufficio di Sanità — משרד הבריאות.

אוצר החכמה

שמת ולקנות עשרים מונו"י (1) חטה ולטחנה תכף ומיד לשם פסח ולגנוז הקמח לחלקו כפי ראות עינינו כי יקרה בחצרנו חיו לזמן פסח ואם לא יקרה בחצרנו אז יותן הקמח ללוקח פלטון (2) המצות. וכל התקנות הללו צדקו יחדו ונסכים עוד למען ימצא בחצרנו מיני מאכל ושמן ויין לצורך בני הגיטו בעת הנגף שלא יבוא ולתת ג' מאות דוק' לר' אליה צרפתי (3) בשלשה ערכים בטוחים ערך למאה אך בתנאי להחזיקם אינויסטית (4) במזון ויין לצורך בני הגיטו וכמו כן מאה וחמשים דוק' לר' מאיר אלפרון (5) בתנאי הנ"ל ונבטח על תוהו ודבר שוא כי בראשית הנגף הוכה ר' מאיר הנ"ל ואחריו הוכה ר' אליה הנ"ל ולא נותר בבתיהם רק נער א' לבית. וביום כ"ט חשון השצ"א בימי פרנסותי הוספתי כח אל ארבעתנו לקנות באמנה שלשים מונו"י חטה מלבד הכ' הראשונים ולתת הכל באוצר לצורך השעה אם יקרה דבר טרם האסיף ואם אין תחלק החטה ההיא לבני הקהילה לפי הערך וישלמו דמי שיווי מה שיקבלו או נמכרנה לסוחרים אם נמצא כסף מקנתו או יותר אבל תם לריק כחנו כי החטה לא קנינו ומי יתן וקנינו כי נתיקרה יותר משלשים ליט' למונו מדמי שויה בזמן הזה.

ויהי ביום ר"ח כסלו אחרי ההכרזה הנעשית מאת מע' פקידי הבריאות על כל אשר יחלה בביתו איש או אשה קטן או גדול להודיעו אל סופר הבריאות שחרנו איש על הדבר הזה ונכריז בבתי כנסיות להיות כל איש זהיר לגלות כל החולים לאיש ההוא והעובר דמו בראשו וייטב בעינינו לשכור מקום בעיר או חוצה להולין שם בני הבית אשר יחלה בה איש או ימות אם יצדק בעינינו ונשכור בית בכפר ברינטיילי (6) בעד כ"ד דוק' עד סוף שנתנו ומי יתן ולא שחרנו אותו כי היה שורש פורה ראש התלאות אשר מצאנו בדבר ככתוב לפנינו. [ו]י[הי] מימים לקונו להם שרי הבריאות המקום ההוא ויבנו אצלו בתי עץ לשלוח שמה המוכים בדבר כי הלאזריטו (7) היה מלא על כל גדותיו ולנו לא דברו מאומה. וכיום ב' לחדש טבת שחרנו האומן ר' יעקב גאון צירורקו (8) ז"ל בשמונה ליט' לחדש לחקור ולדרוש בחולי כל אשר יחלה ולסדר בחנם אל

(1) Mozzi, Moggi — מדות (הרבה מן המלים והשמות פה בצורה ויניציאנית).

(2) Palto — קבלנות.

(3) אליהו צרפתי היה בא-כח הקהילה כבר בשנת 1623. ע' א'. מורפורנו.

(4) Notizie sulle famiglie ebree esistite a Padova nel XVI secolo (1909) ע' 16.

(5) Alpron, Filpron מושקעים.

(6) הרופא יעקב אלפרון. שחי בזמן הזה.

(7) Lazzaretto (בית-חולים ארעי)

(8) hirurgo, (hirurco) (רופא מנתח). שמו של יעקב גאון (בוראי ספרדי) לא

המקבלי צדקה תרופות מצירוגיאה (1) אשר היה בקי בה מאד ונשכור ג"כ ר' יהודה מביאנקי (2) בשמונה לייט' לחודש לרגל אם המצא ימצא חולה אשר לא נודע ולמען ישגיח להסיר כל אשפות הגיטו.

בימים ההם שלחו הנה שרי ויניציאה מע' יואני פיסני (3) להשגיח ולפקח על דבר הנגף ויהי בבואו נראה כאוהב אל היהודים ואנחנו הד' הממונים השגנו ממנו מאנדטו (4) על כל היהודים לסור אל משמעתנו והממאן אחת דתו להמית אבל במשך הזמן נהפך לאיש אחר לא ידענו מה היה לו שבימים הראשונים היה נותן רשות לאיזה יהודי ללכת חוץ לעיר לסבלותיו ואחרי כן לא רצה עוד וקצת היהודים בהחבא הלכו להם חוץ לעיר רק ראית הבריאות בידם כי הנותנים ראיות הבריאות היו נותנים אותם גם ליהודים.

ויהי בחדש אדר נתנו הקמח לר' יעקב לינדנרה (5) לעשות המצות ככתוב ויותר הקהל בקמח ההוא ארבע מאות ותשעים לייט' ושמונה סולדי ומי יתן וקנינו מאז גם חביות שמן כאשר הייתי הפץ כי אח"כ נתיקר הרבה מאד.

ויהי בראותינו כי המשא ומתן הולך ומתמעט ע"פ התקנות ולא היה הקומץ משביע למוצרכים אני הצעיר באחזת מרעי הפרנסים יש"א שמנו פארטי (6) בועד כי כל משך הזמן אשר יראה בעיני ארבעתנו יחוייב כל החוכר בלי סרסור כל מין סחורה חוץ ממיני המאכל לתת מידי יום ביומו לקופה מיוחדת אשר תהיה בידנו ד' סולדי לכל דוק' המכירה הנעשית במעות מזומנים ואנחנו נחלוק המעות הללו למוצרכים מדי שבוע בשבוע כפי ראות עינינו על הין צדקנו והמוכר לסוחרים אחרים יתן רק א' למאה, ותשאר הפארטי ע"פ י"ז הין ו' לאו: ויעלה הסך המוגבה קרוב לששים לייט' לשבוע.

ויהי בהיות הדבר הולך וסוער ועיר פאדובה נבוכה ליהודים היתה תקוה וחסד ה' כי אין גם אחד בגיטו מת או חולה ותהי לכן הקנאה גוברת עלינו מאת המון הנכרים והיינו יראים מפניהם כי בקשו להעליל עלינו היותנו מסירים המתים ויודע לשרי הבריאות כי הכל שקר וכזב אך אמנם כה אמרו לנו לכו פקדו את נפשותיכם ונדע את מספר בני ישראל וירע הדבר מאד בעינינו ויחזק דבר השרים עלינו ונקח מאת כל נפש כסף לגלגלת לחלקו לעניים ויהי מספר העם אחד ועשרים ושבע מאות.

אחר הדברים האלה גזר הפרווידיטור (7) על היהודים שלא יוכלו עוד למכור

Chirurgia (1)

De Bianchi (2)

.Ioanni (Giovanni) Pisani (3)

Mandato (4) (פקודה).

.Lendanara (5)

Parte (6) (הצעה): מלה הנמצאת לפעמים קרובות מאד בתעודות איטלקיות רשמיות.

Provveditore (7) (פקיד הבריאות).

ולקנות מאומה ונשתדל לבטל הגזרה בדבר המכירה ונאמר אליו הן לא היה עד
 תיום הזה אפילו סימן נגף בחצרנו ומדוע יאסר לנו הממכר, ויעתר לקולנו, ואז
 אסרנו בכל תוקף לקנות מאומה ולמען תהיינה עינינו פקוחות על זה הסכמנו
 להוציא בגורל מדי יום ביומו חמשה מבני קהלנו מבין חמש ועשרים שנה ולמעלה
 נשויי אשה אשר שנים מהם יהיו נצבים מבקר עד הערב על ב' שערי הגיטו
 אשר כלפי ע' אורבאן¹ והג' האחרים א' לשער מיתר שערי הגיטו וכי ראה
 יראה הנצב שמה איש נכרי בא בגיטו ומביא עמו ממון ישתדל בלשון רכה
 להחזירו אחר ואם לא יוכל להחזירו אחר יזהר לשלוח אחריו איזה יהודי
 שיביט אם יצא יצא משער אחד או יכנס בחנות יהודי ויגלה הדבר לא'
 מארבעתנו למען יוכל לבקש לדעת מה היה הממון אשר הובא בחנות היהודי
 ההוא והיוצא בגורל לעמוד הפתחה לא יוכל להעמיד אחר במקומו רק ברשות
 ארבעתנו ואז גזרנו על כל אשר איננו נשוי להתיצב להתפלל חוץ לביה אשכנזים
 בחצר ב"ה והאטלקים במקום הנשים להעמיד במרחב רגלי המתפללים ונצוה
 להתפלל גם ביום השבת הבקר אור טרם יחס היום.

בעת ההיא הוכתה אשת הערל שוער הגיטו ובוועא תחת ארכובתה ויסגר.
 ותחלה גם ילדתו ולא נודע מה היה לה. והי מקץ עשרים יום שפט רופא
 הבריות החולי בלתי מתדבק ויפתחו לו. ונמאן אנחנו לפתוח לו שער ביתו
 אשר בגיטו ויצא ויבא דרך הפתח אשר חוץ לגיטו ונאמר אליו חדל לך מלבא
 בגיטו ימים אחדים אתה אשתך ובניך ואנחנו נשלם משכורתך ונטיבה עמך ואולם
 הילד אשר לו היה בא בגיטו צוחק כדרכו עם ילדי הגיטו והוא גם הוא לא
 שמר את הדבר ורבים אומרים כי משם פתחה הרעה בגיטו כי מקץ הימים הוכה
 גם הוא ונודע כי מאז מכות אחרות היו לאשתו ולבניו.

ויהי ביום ט"ו אייר חללה ציאה² נכדת ר' יוסף טריאסטי³ שמש הקק"י
 חולי דומה לחולי השיתוק בהעדר התנועה והדבור ויסגר יוסף עם כל בני ביתו
 ויבקש יוסף הוא ושני נכדיו להסגר בחנותו אשר אצל ב"ה ק"ק אשכנזים ואנכי
 הייתי מסכים בזה אך שלשת מרעי לא אבו שמוע ויסגירום ביד חזקה בביתם
 כי האיש קשה עורף היה מנעוריו והיה נושא ונותן עם אנשי המלחמה הנקראים
 קוראצי⁴ ורבים אומרים כי יוסף הנ"ל קנה מידם מטלטלים מגואלים לרע לו
 ולגיטו כלו כי הקוראצי ההם באו פה מווירונה⁵ וכמעט כולם הוכו בדבר ותחי

(1) S. Urban(o): כרי למעט בהערצתם של קרושים נוצרים, היהודים האישלקים
 היו מבטאים את התאר עין. ולא סין, וכותבים כמעט תמיד בע'.

(2) Chiara (?) Ciara

(3) ע"ד בית Trieste בפאדובה, עי מורפורגו, משפחות, ע' 17, ואילן המשפחה, 22-3.

(4) Corazze (Corazzieri): חיילים בעלי שריון.

(5) לפי המקורות הלועזיים הדבר הובא לפאדובה ע"י החיילים שבאו שמה אחרי

המלחמה לכיבוש מאנטובה.

הציארה הנזכרת כשמונה ימים וחמות; ולא נראית בגופה שום בועא רק פטיקיי (1) שחורים והרופא הממונה מאת שרי הבריאות לראות המתים שפט מיתתה מיתת מגפה ויהי כן. כי במשך הימים מתו בדבר שש עשרים נפש מבית יוסף הנ"ל וחמשה מהם הוכו וירפאו.

וזה משא הרופא אשר הטילו עליו שרי הבריאות כי יקרה מות בעיר היה בא הרופא ועמו סופר אחד מסופרי הבריאות והיו אנשי הבית מוליכים המת חוצה ערום כאשר יצא מבטן אמו והיו מהפכים אותו כאשר יצוה עלימו הרופא שהיה רואה ומביט בו מרחוק בדיוק נמרץ.

ויהי ממחרת ותמת ליפת מידנינה (2) זקנה אשר היתה תמיד מוטלת על ערש דוי ויהי כראות אותה רופא הבריאות לא נראה בבשרה אות נגף ותקבר כדרך כל הארץ.

ויהי בימי חולי ציארה הנזכרת בקשנו אנחנו הארבעה לשכור ארבעה קברנים אשר יטפלו במתים ויסגרו ויגענו ולא מצאנו רק ב' אחים היה מאיר וליב בני ר' מיכאל אלאטריני (3) אשר נתרצו להיות קברנים בשכר חמש עשרה דוק' לחדש מלבד שכר חציבת הקבר ויסגרו בבית אשר תוך החצר אצל שער הוולטו (4) לפאת ימה אשר שכרנוה מאת ר' יעקב לטרינו (5) ולה חלונות פונים חוץ לגיטו כלפי בית הערונים ממשפחת הסולי וביום השבת אחרי כן נתרצה להיות קברן גם שמואל בן ר' אלחנן ארקוולטי (6) בקצבת שכר האחרים ויסגר עמהם. אחרי כן שכרנו נושא סבל ואשתו לשרת בשכר חמשה ליט' ליום בין שניהם ויסגרו גם הם בבית אשר נגד החצר ההוא אשר היתה שוכנת בו אשת ר' ישראל כ"ץ ונתן לה דירה אחרת וייטב הדבר בעינינו ותלך לה בנפש חפצה כי יראה לנפשה ונפשות ביתה לשכון אצל הקברנים ויסגר פתח החצר ההוא במסגרות.

וילינו הערונים אשר נגד בית הקברים על החלונות אשר לקברנים נגדם וביד חזקה הכריחנו לסתום החלונות ההם באבנים והיו הקברנים נושאים המטות

A. Scotto, Trattato Petecchie, כתם מתחת לבשר: ע' סימני המגפה בתאור (1) storico della Peste dell' anno 1631 (E. Morpurgo, Lo Studio di Padova: le epidemie, p. 159).

Da Udine כ"י אוקספורד ליפת' מידוינה: אולי

Alatrini (3)

Volto degli ebrei ; השער של הגיטו ברחוב Spirito Santo נקרא בשם

ע' יצחק חיים מהחזנים, פחד יצחק, י"א.

Lattarino (5)

Archivolti (6) : האם יתכן שזה הקברן היה מבני-בניו של הרופא המפורסם, בעל

ס' ערונת הבושם ?

אוצר החכמה

במוט בשנים בבית החיים אשר בעירנו וימת בימים ההם משה רומאנו¹) אשר היה חולה זה ימים ושנים ונראו בבשרו פיטיגיי שחורים ויקברו אותו הקברנים המיוחדים ויסגר אחיו.

אז חלה עמנואל² בנו²) הספרדי ותראה בועא אחרי אזנו וילך אליהו פראנציסי³) לשרתו וימת הספרדי ההוא ויסגר המשרת. אז חלתה אשת כמ"ר מנחם מנקין⁴) ותמת גם היא ויסגרו כל בני ביתה. ואז נבהלו כל בני הגיטו. ויאמרו לאמר אוי נא לנו כי גם עלינו תעבור כוס תרעלת הדבר ויוכו אז בדבר בת מאיר אלטריני וכן מרת גידלי אלמנת הח"ר חת ותמותנה גם שניהן ויסגרו כל בני ביתן.

ויהי כראותינו הדבר הולך וסוער והשר זואני מיקיל⁵) נתרצה לתת אה ליוולו⁶) לק"ק אלפים דוק' בעד שתי שנים לערך ששה למאה ושמונו פארטי אנחנו הארבעה לקחת אותם ותשאר הפארטי ע"פ י"ח הין ה' לאו, ויואל השר ההוא לתת המעות במטבע משקל צודק לערך ששה ושבעים ליטרי לכל עשרים דוקאטי שאע"פ שהיה ערך עובר לצריך לפרוע מכס לא היה עובר לסוחר רק חמשה ושבעים ליט'. וימאנו שנים מארבעתנו לקחתם ואנכי הייתי צועק מרה כנגדם כי מדי יום ביומו כן ירבה וכן יפרוץ הצורך ואפס כסף להלוות לנצרכים בימים ההם ואירא פן ינחם גם הוא לתתם וברוב דברים הפצרתי בם עד בוש להסכים עמי ונאמן עלי היושבי בשמים כי אלמלא לא לקחנו המעות ההן היו שלמים וכן רבים מתים ברעב וחוסר כל וזכרה לי אלקים לטובה. אז בבית אלמנת שמואל⁷) עלמייא⁷) הוכו כולם בדבר מלבד ילדה אחת אשר לא הוכית. ויהי היום ותצעק הילדה מן החלון כי אחיה יצחק נפל מהמטה כלו שחור לא קם ולא זע ואמה וזקנתה לא ידעו בדבר כי נכבד עליהן החולי ולא מצאנו יהודי אשר יעלה לראות המת הנער אם אין ונדרנו לא מן הקברנים מנה יפה לעלות וימצאהו מת אז הרגשנו כי לא זכרנו להטיל חובה על הקברנים ללכת כאשר נצוה עלימו כי לא נתחייבו בשטר רק על קבורת המתים. בו ביום היתה אם שרה אשת יוסף השמש צועקת מרה מהחלון על בתה אשר נשמתה יוצאת ואין גם אחד מבני ביתה רוצים ליכנס בחדרה ויהי אחרי מותה לא נמצא מי

(1) Romano : ע' מורפורנו, משפחות, ע' 15 אולי מכני בניו של משה רומאנו, אחד ממיסדי בה"כ האישליקים בפאדובה במאה ה-17.

(2) Bueno ?

(3) Francese (— צרפתי, ואולי זה היה שמו הרשמי).

(4) Menken : אולי כנוי אשכנזי למנחם, ולא שם משפחה. רבוי השמות האשכנזיים בספר זה מלמדים על מוצא חלק הגון מן הקהילה ועל ההגירה התמידית מעבר להרים.

(5) Michel (Giovanni) Zuane.

(6) A livello (ע"פ הכנסה שנתית).

(7) Almagià (משפחה שנמצאה בפיסארו ואנקונה).

אשר יורידנה להראותה אל הרופא להקבר כי בעלה ובני ביתו מאנו לגעת בה פן תדבקם הרעה והקברנים מאנו בימים הראשונים לעלות בבתיים להוריד המתים כי אמרו יורידוהו בני הבית והוצרכנו לנדור להם מנה יפה מדי פעם בפעם וגם לא רצו לטהר המתים אלא בפרעון גדול ואע"פ שהותנה עמהם לגווירנארי (1) המתים לא רצו לטהרם אם לא התנו ראשונה עם קרובי המת על שכרם.

בימים ההם נתבקש קהלנו לסייע לבני קהל פיורנצה (2) אשר היו מוגפים ויהי כשמענו את עניים נכמרו רחמינו עליהם והגם כי אפפנו חבלי מות הטלנו על יחידי קהלנו ע"פ פארטי בארבעים עשר הין ששה לאו שש ליט' לכל ככר מערכם לעזרה בצרות בני הקהל ההוא ויעלה הסך לחמשים דוק' ויותר.

ויהי מקץ חדש אייר בחר הנדיב והשוע הרופא הח"ר דוד חיים לוריא (3) לברוח למונטניאנה (4) בבית הקצין חמיו אשר השיג מאנדאטו (5) מקציני הבריאות אשר שמה לקבלו עם כל בני ביתו בקונטומאציה (6) וימאן הפרוידטור פה לתת לו רשות אמנם בעוד היה הפרוידטור חוץ לעיר ובמקומו נשאר השר פיירו סאגרידו (7) ראש פה פאדובה השיג ממנו רשות ללכת לו וינחם אחרי כן גם השר ההוא ויקרע הרשות ועם כל זה הלך לו עם כל בני ביתו בספינה ולא נודע הדבר ויעמוד שם וינצל עם כל בני ביתו. ובעודו שמה הטיב מאד עם קהלנו בנדירים ונדבות אשר עשה ואשר גרם לאחרים לעשות ונקבל ממנו ועל ידו יותר ממאתים דוקאטים וטרם הפרדו הניח פה ביד האלוף החסיד מוהר"ר שמריה מורפורק (8) גיסו מעות לחלק לעניים מדי שבוע בשבוע ויחלק על פיו גם כן היין אשר היה לו פה במרתפון יגמלנו ה' כצדקו.

וביום ר"ח סיון התחלנו לתת השמונה טלדי לכל נפש מהמוצרכים לפי ראות עינינו ונחלק הגיטו לארבעה חלקים חלק א' לכל אחד ממנו ע"פ הגורל למען יחלק לכל המוצרכים אשר בחלקו וישגיח על כל אשר יצטרך ולהסגיר כל בתי המוכים אשר בגבולו אך בזאת שלא יפתח לסגורים אלא בהסכמת שלשה מתוך הארבעה וישכור כל אחד ממנו איש אחד אשר הלך ילך בחלקו לקנות

(1) governare (לטפל).

(2) Firenze עכשיו Firenze.

(3) David Vita Loria בנו של הרופא שמעון לוריא (ע' מורפורנו, משפחות, ע' 10-11); נפטר בגורנו, תנ"י, 80.

(4) Montagnana, רחוק מפאדובה כ' מילין, גם שם היתה קהילה קטנטנה.

(5) Mandato (פקודה).

(6) Contumacia (במובן קרנטינה).

(7) Piero Sagredo

(8) Morpurch (— Morpurgio): אחד מראשי הקהל בשנת 1612, ואבי הרופא

דוד מורפורנו; ע' מורפורנו, La Famiglia Morpurgio, (1909) עמ' 52, 13, 12, 6. כמו שנראה להלן, מת בזמן הדבר.

בעד הסגורים את כל אשר יצטרך להם ונבחר כלנו ר' מרדכי בדיאת (1) לסגור בתי המוכים וכל הדבר הקשה יביא אל הממונים על החלק ההוא והוא יסדר כדת מה לעשות. ואלה ארבעה חלקי הגיטו האי משער ע' אורבן אשר כלפי השוק עד הסטראדון (2) ושתי החצרות ויפול בגורל לכמ"ר זרח הכהן, השני מהסטראדון עד סוף הפורטיקו (3) הדבק אליו וכל הדרך הנמשך לו מקצה מזה עד שער ע' קאנציאן (4) ויפול בגורלי, השלישי משער ע' אורבן האחר עד סוף הפורטיקו הנמשך ומשם עד שער הוולטו בצד ימין ויפול בגורל להח"ר משה גראסיטו ז"ל והרביעי משער הוולטו אשר לצד שמאל עד שער ע' גיוליאנה (5) ויפול בגורל לכ"מ עזריאל כ"ץ. ויהי ביום ג' סיון כל בני קהלנו חשו ולא התמהמהו לגנוז מיטב נכסיהם בחדר מיוחד בביתם ויחתימוהו בחותם הבריאות ומפתחות שערי החדרים מפקדים באופיציו הבריאות והגראסיטו ז"ל וכמ"ר עזריאל כ"ץ ואני הצעיר היינו הראשונים ולולא זאת לא נשתייר שריד ופליט מנכסי קהלנו לכל התלאה אשר מצאתנו אחרי כן. ואנכי גם פניתי הבית מכל מטלטלים גסים אוליכם בעלייה מרווחת אשר שכרתי לי חוץ מביתי ורבים הפקידו בחדרי זולתם תיבות מלאות ממון להצילו מן הדבר: וביום ההוא שמנו פארטי בוועד להלוות הב' האלפים דוק, אשר לוינו מהשר מיקיל ליחידים על כסף וזהב מרגליות בדיל ונחשת להלוותו על מטלטלים וימנו שלשה מבני הועד אשר ע"פ שנים מתוך שלשה יעריכו המשכונות ואת הראוי להלוות עליהם ושאנחנו נתן לכל יחיד מה שיכתבהו במאנדטו חתום משלשתם אך ישקיפו היטב על המשכון אשר ישוה השליש יותר מההלואה ויגזרו נח"ש על כל מי אשר יש לו כסף וזהב ומרגליות ובדיל ונחושת לתת למשכון במקום המטלטלים ותשאר הפארטי על פי שבעה עשר הין ארבעה לאו ויעשו כן. ויביאו כל המשכונות החדרה אשר נחתם כמדובר. ותמת בו ביום בדבר צייארה בת יוסף טריאיסטי ויעלה הדבר גם בבית יעקב לוסטרו (6) וימת ממחרת ילד בבית העלמיה (7) ויהיה בהיות אשת לוסטרו הנ"ל ובתו מוכות במגפה לא מצא לא איש ולא אשה לכלכל החולים ויצעק אלינו לאמר מדוע לא תפצרו במקבלי צדקה לשרת בשכר ראוי והגון, ונבקש אשה מנשי המקבלי צדקה ותמאנה כלן, וישכור אז למרת

- (1) בודאי בדיאה: מנחם בכמ"ר מרדכי מלבדיאה (Della Badia) כתב את המכתב בזמן המגפה שהבאתי קטע ממנו במבוא.
- (2) Stradon(e) (רחוב גדול).
- (3) Portico (אכסדרה).
- (4) San Cancian(o).
- (5) S. Giuliana.
- (6) Lustro: י"א מודינה כתב נוסח המצבה למלכה אשת יעקב לוסטרו שמתה בח' סיון שצ"א: מדבר בעיר כנס' וגו': ע' הדיואן שלו הוצאת ש. ברנשטיין, סס' ר-ע.
- (7) משפחת Almagià הנ"ל.

דולצי ק"פ¹) היא ובתה בעד מאה דוקאטי ותמת אשתו ובתו הנזכרת ויסגר גם הוא וילדו בחדר גדול אשר בנה מתמול שלשום וינצל שמה, ובמשך הימים הוכו כל בני ביתו וימותו כלם רק המנהיג נתרפא והוא ובנו לא הוכה גם המשרתת הערלה הוכתה שם בדבר וברשות ס' איטורי סאלאה²) אשר פוקד מאת הפרווידיטור על הגיטו הוליכוה ללאזריטו של הערלים. יזכור האלהים לטובה השר הזה אשר הטיב עמנו ובכל אשר היינו אנחנו הד' מבקשים ממנו היה נדרש לנו. ויזכו אז שרשה בבית המינקין וישכרו להם אומן ערל בעד חמשים דוקטי לעמוד בביתם כי לא היו בימים ההם אלא שנים אחים מושכרים משרי הבריות אשר היו מטופלים מאד ברבוי המוכים ויהי מימים גם האומן ההוא הוכה בדבר וילך לו לביתו וימת שם וישכרו אומן אחר.

בעת ההיא גזר הפרווידיטור על כל בני פאדובה להסגר איש איש בביתו ט"ו יום ולא יצא חוצה רק בעל הבית לבדו בעבור הבתים הנגפים, וליהודים גם הם לא הותר לצאת ולבוא רק בעל הבית אשר תהיה לו ראייה בכתב ממנו על היותו בעל הבית ויכתוב הסופר ראייה לכל היוצא וכל א' חותם ראית האיש אשר בקוארטיירו³) שלו. ובמלאת הימים האלה גבר הנגף מאד ותוכה ילדה א' של האלוף החסיד כמוהר"ר שמריה מורפורק וצ"ל אשר היתה בבית הח"ר יחיאל לוריא⁴) ז"ל וילך אביה לשרתה כי לא מצא בשכר אשה שתלך לשרתה ויהי ביום י"א סיון סדרנו אנחנו הרבנים לומר בתפילותינו ערב ובקר הוידוי וע"ח⁵) וא"מ⁶) לעורר רחמי שמים.

ויהי בראות פרנסי הקהל העדר מכלכלי החולים כי כל העניים היו ממאנים לשרת החולים הטילו עלינו חובה ע"פ הסכמת הוועד להסכים בינינו מי ומי במקבלי צדקה הראוי לשרת בשכר ולבלתי נתון למו ההספקה אם לא יתחייבו לשרת בשכר ולבקשת ארבעתנו הסכימו בק"ק למנות איש א' אשר כחו ככחנו אצלנו ויפקד מחותני כ' שמעון היילפרון ע"פ ט"ז הי"ג לאו; וכן ע"פ בוסולו⁷) ובאלוטו⁸) הסכמנו על ארבעה ועשרים בין אנשים ונשים מהראויים לשרת ויקראו לפנינו ונאמר אליהם הנה זאת כוונת הקק"י ובכן תתנו לשרת בשכר ארבעה לטי' ליום כל ימי החולים וארבעים יום אחריהם בעבור הקונטומאציה וימאנו שלשה ועשרים ונחדל לתת להם ההספקה ויהי בראותנו אחרי כן כי

Dolce Castelfranco (1

Ettore Sala (2

Quartiero (רבע). (3

אחיו של הרופא דור חיים לוריא. מורפורנו, משפחות, 11. (4

על השא. (5

אבינו מלבנו. (6

Bossolo (קיפה להצבעה). (7

Ballotto (כדורים להצבעה). (8

המשרתים אשר מצאו היחידים ברב כסף היו כלם מתים במגפה, אז קצתנו אשר בתוכם אני הצעיר היינו רוצים לחזור ולתת להם ההספקה כבראשונה כי אמרנו אין כסף נחשב לאדם בעד נפשו ואיך נפציר בם למות ולא עליה בידנו כי שנים לא אבו לשמוע אך אנחנו רוב בני הק"ק היו מחלקים מעות לעניים וכלם כבר קבלו מעות בהלוואה על המשכונות אם מעט ואם הרבה, אז חלתה המשרתת בביתי והיא בת ר' משה די ביאנקי ויפג לבי בקרבי ואתן לה חדר מיוחד בעליה מהשני חדרים אשר הכינותי שם על כל צרה שלא תבא ויבא אביה לכלכל אותה ואסגר אני בביתי והיו מרעי באים בב"ה אשכנזים ואני בחלוני בבית מדרשי נגר הב"ה ההוא להתוועץ עמהם על עסקי הדבר וסהדי במרומים כי הייתי צועק מרה מחלוני להביא מויניציאה וממקומות אחרים משרתים ומשרתות ואומנים יודעים לסדר תרופות ולפתוח המורסות כי נכמרו רחמי לרבים המתים מבלי תרופה ואומן. ויבא יהודי בליעל אחד מן ההולכים לשוב בארץ ולהתהלך בה וילך הנה והנה לסדר תרופות אל החולים והיה גוזל וחומס ובהנגף מאיר אלטרינו הקברן ובהיות ליב אחיו כבר מוכה הוכרחנו לשכור אותו לקברן, ועד יום ט"ז סיון היו הקברנים מוליכים המתים לקבורה בבית החיים אשר בתוך העיר 1: אמנם מצעקת האחיות 2 אשר מנגד אל פריטורי 3 אסרו לנו קבורתם פה ונוליד אותם בבתי החיים הישנים אשר מחוץ לעיר חוץ לשער הנקרא זנב ארוך 4: והי ברבות המתים מדי יום ביומו הוכרחנו לקנות עגלה וסוס להוליך המתים ולקבורה וגם אחרי כן לקנות סוס אחר כי א' לא הספיק מרוב העמל והטורח. ובימים ההם הרבנים התירו הקללות והחרמים 5 לפני ארון הקודש וכל העם בוכים למשפחותיהם. והי ביום י"ט סיון נתרפאה המשרתת שלי וישבע אביה בחי העולם כי לא נראה בה אות דבר וגמרתי בלבי לעכבם שמה עוד ימים אחדים אמנם רעי הפצירוני לצאת מביתי להיות עמהם לפקח על עסק הדבר אז פתחתי לאביה ולמשרתת הנזכרת. וביום ההוא הוכרו בגיטו ע"פ

- 1) בשכונת S. Maria Materdomini, ששם נקברו יהודי פאדובה משנת 1529 עד סוף המאה ה"ט, בין הנקברים שם מהר"ם פאדובה, ר' שמואל יהודה קצנלנבויגין, ורב הרבנים הנזכרים בחבור זה, וביניהם המחבר עצמו.
- 2) ז"א הנזירות (Suore).
- 3) Pretore (שופט).
- 4) Codalonga. ארבעה מקומות קבורה קדמו לבית החיים הנ"ל, אחד של המאה הי"ד, אחד של שנות 1450—1384 בערך, אחד מחוץ לשער קודה-לונגה של שנות 1450—1529, ששם נקברו ר' יהודה מינץ ור' יצחק אברבנאל. המצבות נהרסו בשנת 1509 בזמן המלחמה בין ויניציאה וחילי הקיסר שלכדו את העיר. עי' E. Morpurgo, Inchiesta sui monumenti... del Veneto... interessanti gli ebrei (1912).
- 5) שמא באה עליהם הרעה בעון הפרת חרמים וכדומה — דבר רגיל בין יהודי איטליה בעת צרה. גם בויניציאה התירו החרמים בזמן הזה.

הפרווידיטור ויצו לתלות ההכרזה על עמוד שלא יוכל שוב ערל או ערלה לשרת בבית יהודי כי ירא פן ישרתו בבית מגואל וידביקו הדבר לערלים וירע הדבר מאד בעיני כולנו. וביום ש"ק יום כ"א סיון הוכת בדבר ילדתי בונה (1) ותסגר בעליה ההיא עם המשרתת ותמת ביום א' כ"ב סיון. וימותו ששה בו ביום, אז אמרתי חלי המשרתת חלי רע היה כי אחרי רדתה מהעלייה קפצו עליה ילדותי כאשר הורגלו גם חוששני כי האויר המגואל בבית לוסטרו נכנס בחלונותי הסמוכים לחלונותיו על חצר ב"ה האשכנזים.

ויהי בעלות להב הדבר ותהום כל חצר הגיטו וכי נפל למשכב איש או נודע כי הוכה ורעיו נדדו ממנו וקרוביו מרחוק עמדו ויאחזמו מגור מסביב והמוכה עצור ועזוב מתעצב אל לבו כי ראה כי יבא יומו אוי לעינים שכך רואות. בימים ההם לא היו נוהרים (2) באבילות כדבר ונביא יחזקאל סי' כ"ד (3). כי אשר לא היה בביתו מת (4) היה הולך אנה ואנה אם לצרכו ואם לצורך זולתו הסגור וגם לא היו הכהנים נוהרים כלל ועקר בטומאת אהל המתים כי לא היו רוצים לנוד ממקומם וללון בבית זולתם פן ייגואלו בדבר. גם ביום השבת היו מוליכים המתים לקבורה פן בגלל האד העולה מגופם תאונה רעה באהלם. וגם אז ראינו הבאים להתפלל בב"ה והנה מעטים וברוב הימים כאשר גדל הדבר ורבו המוגפים לא הגיעו למנין עד כי חדלנו להתפלל בבה"כ ימים רבים ויהי מקדש מעט שומם מבלי באי מועד ויאספו לפעמים וביגיעה רבה בב"ה א' ומתפללים מבלי שמירת סדר ומנהג. וינגפו גם ששה ביום כ"ג סיון ובתוכם אשת שלמה פורת (5) חולה מדבר אשר הפילה בת ולא נמצא מילדת לא עברית ולא נכרית אשר תרצה לילד אותה בהיוזה סגורה מן הדבר.

אז הוחל לבנות הלאזריטו בעדנו כי נקרא נקראנו מאז אנחנו הדי מאת מע' הפרווידיטורי ומע' פריטורי ויאמרו לאמר קחו לכם מקום חוץ לעיר ללאזאריטו בעד המוכים מכם ואם אין גולף היהודים המוכים ללאזריטו שלנו ונתכונן היטב על הדבר שאם היינו בוחרים במקום חוץ לעיר כי תגרל היוצאה עד מאד וימותו המובאים שמה ברעב ובחוסר כל ונאמר אליהם הלא ידעתם היוצאה הגדולה אשר לכם בלאזריטו העולה הא למעלה ומי יהן לנו שכר המשרתים והאומנים ולשלוח מחיתם ומחית החולים שמה דבר יום ביומו והוצאות אחרות זולתם ולא האזינו לקולנו והיו לוחצים אותנו תמיד אמנם אחרי השתדלות

Bona (1)

(2) טבאן עד "נוהרים" לאחר כ"ז מלים נשמט בטעות בכ"י אונספורד.

(3) כך נ"ל : אמנם בכ"י "בבית מתו".

(4) ע' פסיק ט"ז : בן אדם הנני לקח ממך את מחמר עיניך במגפה ולא תספר ולא

תבכה ולא תבא רמעתך וכו'.

(5) Porad : השם בן-פרת (Bemporad), כנוי ליוסף. נמצא באיטליה עד עכשיו

בתור שם משפחה.